

ratik ve laik bir devletin kurulması hedefinde direnmeyi sürdürdüler. Çözüm arayışlarına yeni bir doğrultu getiren dönüm noktası 1987'nin sonunda Filistin halkının başlattığı ayaklanma (intifâda) oldu. Zira bundan kısa bir süre sonra Ürdün, Batı Şeria üzerindeki iddialarından Filistin Kurtuluş Örgütü lehine vazgeçti ve örgüt meclisi 15 Kasım 1988 günü Cezayir'de yaptığı toplantıda Batı Şeria, Gazze ve Doğu Kudüs'ü içine alan topraklarda bağımsız Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilân ederek Arafat'ı devlet başkanlığına seçti. Böylece Filistin Kurtuluş Örgütü tarafından "iki halka iki devlet" (yahudilere ve Filistinliler'e ayrı birer devlet) çözümü en belirgin biçimde ortaya konmuş oldu.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ve Körfez Savaşı'nın arkasından Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni bir dünya düzeni ve güç dengesi arayışı içinde, Ortadoğu sorununa kendi görüşüne uygun bir çözüm getirme isteği sonunda, 30 Ekim 1991'de Madrid'de ilk toplantısı yapılan Ortadoğu Barış Konferansı gündeme geldi. Ancak önceki çözüm arayışlarının temel unsurlarına ters düşecek şekilde Filistin Kurtuluş Örgütü'nün doğrudan taraf olamadığı ve Birleşmiş Milletler'in dışarıda bırakıldığı bu konferans, söz konusu eksikliklerinin yanı sıra uzlaşılması güç ve farklı isteklerle gelen İsrail'in katı tutumunu sürdürmesi sebebiyle başarıya ulaşamadı. Filistin Kurtuluş Örgütü'nü içine alan Filistin sorunuyla ilgili son gelişme, sürpriz sayılabilecek ikili görüşmelerin ardından 13 Eylül 1993'te Arafat ile İsrail Başbakanı Rabin'in Washington'da ilk defa bir araya gelmeleri ve karşılıklı olarak birbirlerinin varlıklarını tanıdıklarını resmen ilân etmeleridir. Varılan anlaşmayla üç yılı aşmayacak geçici bir dönem içerisinde, nihai durumun belirlenebilmesi için -Batı Şeria'ya ilişkin konuların ayrı bir antlaşma ile tesbit edilmesi kaydıyla- Filistin millî otoritesinin hâkim olacağı Gazze Şeridi ile Eriha'dan İsrail işgal güçlerinin geri çekilmesi şartı kabul edilmiştir. Önceleri üzerinde durulan ana çözüm çerçevesinde tatmin edici bulunmadığı için özellikle sol kanadın ve İslâmî ağırlıklı Hamas hareketinin tepkilerini çeken bu antlaşma ile daha uzun bir süre Kudüs dahil işgal altındaki Filistin topraklarının tamamen Filistin Devleti'nin hâkimiyeti altına girmesi pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca Filistin Kurtuluş Örgütü bu tepkiler karşısında

Filistin halkının yalnızca bir kesiminin değil tamamının çıkar, beklenti ve haklarını hâlâ temsile, savunmaya ve ileri götürmeye muktedir olup olmadığını ispat etmek zorundadır. Hiç şüphesiz bu durum yalnız kendi geleceğini ve işlevlerini belirlemekle kalmayacak, aynı zamanda Filistin halkının siyasî kaderi üzerinde de çok önemli etkide bulunacaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

W. Hollstein, *Filistin Sorunu-Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi* (trc. Cemal A. Ertuğ), İstanbul 1975, s. 375; Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, İstanbul 1976, s. 102; D. Peretz, "Arab Palestine: Phoenix or Phantom?", *The Arab-Israeli Conflict-Readings and Documents* (ed. J. N. Moore), Princeton 1977, s. 76-77; Y. Harkabi, "The Position of the Palestinians in the Arab-Israeli Conflict and Their National Covenant (1968)", a.e., s. 93; *Social, Economic and Political Institutions in the West Bank and the Gaza Strip* (ed. United Nations), New York 1982, s. 19-24; H. Cobban, *The Palestine Liberation Organization: People, Power and Politics*, Cambridge 1984; P. A. Smith, *Palestine and the Palestinians 1876-1983*, London 1984, s. 194; M. Lutfullah Karaman, *Uluslararası İlişkiler Çıkamazda Filistin Sorunu*, İstanbul 1991, tür.yer.; Arsev Bektaş, "Ortadoğu'da Barışın Ayak Sesleri ve Filistin Sorununa Tarihsel Bir Bakış", *Su Sorunu: Türkiye ve Ortadoğu* (haz. Sabahattin Şen), İstanbul 1993, s. 280-282, 292-302; *Special Bulletin on the Commemoration of the International Day of Solidarity with the Palestinian People* (ed. United Nations), New York 1993, s. 2-7; Jamil Hilal, "PLO Institutions: the Challenge Ahead", *Journal of Palestine Studies*, XXIII/1, Berkeley 1993, s. 46, 53-57; "Palestine Liberation Organization", *EBR*², IX, s. 82; "Palestine Liberation Organization", *EAm*, XXI, Danbury 1993, s. 310.

M. LUTFULLAH KARAMAN

FİLİRİ

Osmanlılar'da
Avrupa menşeli altın paraların adı
ve bir vergi türü.

Filori kelimesi İtalyanca **filorinden** gelmekte olup bu para ilk defa Floransa'da basılmıştır. 1182'den 1252'ye kadar gümüş para olan filorin 1252 yılında altından darbedilerek kısa sürede Avrupa'ya ve diğer yerlere yayıldı. Bir yüzünde Floransa'nın sembolü olan zambak motif, diğer yüzünde Vaftizci Yahya'nın resmi bulunan 3,5 gr. ağırlığındaki bu altın para, İtalyan devletlerinin Türkmen beylikleriyle olan ticarî münasebetleri dolayısıyla Batı Anadolu'da geniş ölçüde kullanıldı. Hatta Menteşe ve Aydın Beyliği ile yapılan ticarî antlaşma metnlerinde filorinin adı geçer.

Filorin, Fâtih Sultan Mehmed dönemi-ne kadar filori adıyla Osmanlılar'da en çok kullanılan altın para durumundaydı. Daha sonra filori, Osmanlılar tarafından altın para karşılığı olarak hem kendi bastıkları hem de Avrupa menşeli olanlar için kullanılmaya başlandı. Fâtih'in bastırmış olduğu ilk altın sikke Venedik dükası veya filori ile aynı ayardaydı (23 1/2). Osmanlılar Venedik dükası için de filori adını kullanmışlardı. Bazan Floransa altınını "filoriyyen-i efrentiyyen" veya "efrentî filori" adıyla anmaktaydılar. Böylece filori dinar, hasene gibi sadece altın para karşılığı bir anlam kazanmıştı. Bu şekilde herhangi bir ayırım yapılmaksızın kullanışına Osmanlı kroniklerinde çok sık rastlanır. Filorinin gümüş olarak karşılığı ise akçenin değerindeki düşme sonucu giderek arttı. XVI. yüzyıl sonlarında ve XVII. yüzyılda filori adı altındaki yerli ve yabancı menşeli altınların değeri oldukça yükselmiştir.

Osmanlılar'da filori, altın karşılığı tahsil edilen bir vergi adı olarak da geçer. Bugüne ulaşan en eski Osmanlı Eflak kanunnâmesine göre Eflaklı her hâne veya aile, yıllık bir filori miktarı resm-i filori vermekle mükellef tutulmuştu. Aynı zamanda buna ek olarak her hâne bir koç, bir de dişi koyun verirdi. Kanunnâmeye göre yirmi hâne "katun" veya "katuna" denilen bir vergi birimi oluşturur ve her katuna yılda bir defa bir cadır (çerge), peynir, üç urgan, altı yular, bir tulum tereyağı ve bir koyun vermekle yükümlü bulunurdu. 873 (1468) Tarihli *Bosna Tahrir Defteri*'ne göre bir katun elli hânedan müteşekkildi ve her katun bir cadır veya karşılık olarak 100 akçe, iki koç yahut 60 akçe öderdi.

Resm-i filori Osmanlı hâkimiyetinden önce uygulamada bulunan mahallî bir vergiydi. Stephan Duşan kanununa göre her hâne yöneticiye bir "hiperpiron" (careva perpera) öderdi (Ostrogorskij, s. 200, 240, 255). Osmanlılar da eskiden beri özel kanuna tâbi olan Eflaklar için bu vergi sistemini sürdürdüler. Fakat resm-i filoriyi şariatça uygun görülen cizye ve örfî bir vergi olan raiyyet rûsûmuna denk olarak değerlendirdiler. Daha sonra bunlar her iki tür vergiden de muaf tutuldular.

Aynı şekilde Osmanlılar'ın Macaristan'da hâne başına 1 filori karşılığı topladıkları vergi, halkın daha önce Macar krallarına ödediği verginin bir devamıydı (Barkan, s. 322). Bu vergi de cizye muadili veya karşılığı olarak düşünülmüş-

tü. Resm-i filori genellikle akçe şekline ödenirdi. Dolayısıyla altının değerine oranla ödenen akçe miktarı da artardı. Meselâ 1468'de bu miktar 45 akçe iken Kanûnî Sultan Süleyman zamanında 50 akçe, 1566'da 70 akçe ve 1568'de 80 akçeye yükselmiş, altın karşılığı ise değişmemişti.

Eflaklar'a uygulanan verginin hafifliği-ni dikkate alan Osmanlı yöneticileri bunları zorunlu askerî hizmetle yükümlü tutmuşlardı; her beş hâne bir voynuk (Slovençe voynik "asker") verirdi. Osmanlılar bazan "Eflak âdeti" adı altında başka gruplara da filori vergisi uygularlardı. Rudnik bölgesindeki madenciler haraç ve ispençe yerine hâne başına 1 filori vergi öderlerdi (*Kânûn-ı Kânûnnâme*, s. 15-16). 936'da (1530) Semendire sancağı çingenelerinden resm-i filori adıyla hâne başına 80 akçe vergi alınıyordu (Barkan, s. 250).

Filori vergisi genelde "filorici" adı verilen bir görevli tarafından toplanır ve doğrudan merkezî hazineye aktarılırdı. Bazı hallerde sancak beyine tahsis edildiği de olurdu. XVII. yüzyılda filori vergisine tâbi olanlara "filorici taifesi" veya "filoriciyân" denirdi. Bu dönemin kanunlarında filorici, öşürden ve raiyyet rûsûmundan muaf bulunan ve yıllık belli bir vergi ödeyen kimseye denmekteydi. Akçe cinsinden verilen resm-i filori "hidrellez" (rûz-ı Hızır) ve "kasım günü" (rûz-ı kâsım) olmak üzere yılda iki taksitte ödenirdi.

BİBLİYOGRAFYA:

Bosna Tahrir Defteri (873), İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, M. Cevdet Yazmalan, nr. O 76; *Kânûn-ı Kânûnnâme*, Sarajevo 1957, s. 12-17, 62, 78, 130, 147; *Kânunnâme*, AÜ DTCF Ktp., İ. Saip Koleksiyonu, Yazma, nr. 5120, s. 141; *Sultan Süleyman Kânunnâmesi* (TOEM ilâvesi, nşr. Mehmed Arif), İstanbul 1329, s. 64; Barkan, *Kanunlar*, s. 250, 304, 316, 322, 324-325; Halil İnalçık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 222; a.mlf., "Filori", *El²* (İng.), II, 914-915; G. Ostrogorski, *Pour l'histoire de la féodalité byzantine* (trc. H. Gregoire — P. Lemerle), Brussels 1954, s. 200, 240, 255; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, II, 483; Halil Sahillioğlu, "Bir Mültezim Zimem Defferine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları", *İFM*, XXIII (1962-63), s. 145-218; a.mlf., "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300-1750)", *Gel.D*, özel sayı (1978), s. 4 vd.

HALİL İNALCIK

FİLÖRİN

(bk. FİLÖRİ).

FİLOZOF

Varlık, bilgi, dil ve değerler alanıyla ilgili problemleri akılcı ve tenkitçi bir yaklaşımla ele alıp temellendirmeye çalışan düşünce adamı.

Filozof kelimesinin aslı Yunanca *filasofostur*. *Fila* (sevgi, dostluk) ve *sofya* (hikmet, bilgelik) kelimelerinden meydana gelen *filasofya* "hikmet sevgisi" (bk. FELSEFE), *fila* ve *sofos* kelimelerinden oluşan *filasofos* ise "hikmeti seven, bilgelik dostu" anlamına gelmektedir. Bu kelime Arapça'ya *feylesüf* (çoğulu *felâsife*) olarak geçmiş, Osmanlı Türkçesi'nde ise *feylesof* şekliyle kullanılmıştır; bugünkü Türkçe'de ise Fransızca'daki filozof (philosophe) telaffuzu benimsenmiştir. İslâmî literatürde feylesüf terimi yanında daha kuşatıcı bir anlam ifade eden *hakîm* kelimesi de yaygın olarak kullanılmıştır.

Filozof kelimesinin ilk defa eski Yunanlılar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Ciceron ve Diogenes Laertius'un, Eflâtun'un öğrencisi Herakleides Pontikos'un bugün elde bulunmayan bir eserine dayanarak verdikleri pek kesin olmayan bir rivayete göre filozof kelimesini ilk kullanan düşünür Pisagor olmuştur. Daha önce *sofos* (hakîm) kavramı kullanılırken Pisagor bunun insan hakkında pek iddialı bir ifade olduğunu belirtmiştir. Zira yalnız Tanrı'nın gerçek anlamda hakîm olduğu söylenebilir, insan ise ancak hikmet dostu (*filasofos*) olabilir. Söz konusu rivayete göre Pisagor filozofu şöyle tasvir eder: Panayıra bazıları oyunlara katılmak, bazıları alışveriş yapmak, bazıları da seyretmek için gider. Hayat da bir panayır gibidir. Panayırdaki sonuncu grup gibi filozof da hayatta olup bitenlere genel bir perspektiften bakar, bunu karşılıksız olarak ve sadece teorik bir tatmin için yapar.

Herakleides Pontikos'tan alınan rivayeti desteklercesine Eflâtun, *Sokrates'in Savunması* ve *Devlet*'te filozofu yine pazar-panayır örneği çerçevesinde tasvir etmeye çalışmış, insanın hakîm olma iddiasını reddederek onun ancak filozof olabileceğini, fakat her seyreden insanın, her gözlem yapanın filozof olamayacağını söylemiştir. Çünkü insanların çoğu, varlıkla yokluk arası bir varlık karakterine sahip görünürler dünyasındaki nesnelerin bilgiyle bilgisizlik arası bir şey olan sanılarında (doxa) takılır kalır

ve gerçek varlıkların (idealar) bilgisine ulaşamaz. Gerçek varlıklar ise güzellik, iyilik, adalet vb. idealdır; bunlar ezeli-ebedî olan varlıklardır. Onları ancak filozof görür; onların bilgisine (episteme) yine ancak filozof ulaşır.

Aristo da felsefeyi "gerçeğin bilgisi" diye tanımlar ve filozofu izafî olanın, pratik içinde ara sıra doğru olanın değil ezeli-ebedî olanın ve sebeplerin bilgisini arayan kimse olarak düşünür (*La Métaphysique*, 993^b, 20-30). Ona göre bir düşüncenin ispatıyla ilgili mantıkî istidlâde bulunmak ve varlığın ilk prensipleriyle son gayesi üzerinde akıl yürütmek filozofun başlıca uğraşısıdır, ondan başka bu işi yapacak kimse yoktur.

İlk İslâm filozofu olarak bilinen Ya'kûb b. İshak el-Kindî de feylesüf kelimesinin etimolojisi üzerinde durmuş ve bunun "seven" anlamındaki *fila* ile "hikmet" anlamındaki *sûfadan* oluştuğunu, buna göre felsefe kelimesinin "hikmet sevgisi" anlamına geldiğini tesbit etmiştir (*Resâ'il*, s. 172). Kindî filozofu ilimde gerçeği bulmayı, amelde doğru olanı yapmayı gaye edinmiş kişi olarak düşünür. Bu sebeple Kindî, insanların meşguliyet alanlarının en yükseği ve en şerefli olduğunu belirttiği felsefenin yolunu açan ve sonraki nesillere aktaran eski filozofları saygı ve minnetle anar (a.e., s. 97, 102). Şunu belirtmek gerekir ki tarihî gelişimi içinde felsefe özellikle İskenderiye okulunun etkisiyle teosofik bir mahiyet kazanmış, dolayısıyla filozof da ilâhî âlemle ve metafizik varlıklarla ilişki kuran bir kimse olarak nitelendirilmiştir. Nitekim Kindî, nefsin bedenden bağımsız mânevî bir cevher olduğunu izah için Eflâtun'dan naklen şu bilgiyi vermektedir: "Eskilerden birçok arınmış filozof, bu dünyadan soyutlanıp maddî nesneleri hiçe sayarak kendilerini varlığın hakikatini düşünmeye ve araştırmaya verince gaybın bilgisi onlara açılmış, insanların içinden geçeni bilmişler, yaratılanların sırrına vâkıf olmuşlardır" (a.e., s. 274). Yine Kindî, "Felsefe insanın gücü yettiği ölçüde Allah'ın fiillerine benzeresidir" (a.e., s. 172) derken insanın ruhen arınmasını ve maddî hazzardan uzak bir hayat yaşayarak ahlâkî erdemlerle donanmasını kast ediyordu.

İslâm dünyasında tabiat felsefesinin kurucusu sayılan Ebû Bekir er-Râzî, çağdaşları tarafından ileri sürülen kendisinin filozof olmadığı, çünkü yaşantısının mal mülk ve dünyevî olan hiçbir şeye değer vermeyen filozofların önderi Sok-